

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : Erdélyi sorsok

Nicolae Grigorescu és Dancs Mária

Csomakőröst, az egykori Kőröst már a XIII. századi dokumentumok is emlegetik, valamikor az Orbai járáshoz tartozott. A férfi lakosság nagy része gyalogkatonaként szolgált, így kisnemességhez is juthatott. A megélhetést mégis a gazdálkodás jelentette. A kőrösi Dancs Gábor és Ördög Zsuzsánna házasságából Rozália (1864. február 23. -1876. szeptember 30.), Mária (1865. december 20.), Ráchel (1870. december 19.), Gábor (1871. december 6. – 1873. november 29.) gyerekek születtek. Mária apja 1875-ben 36 évesen, anyja pedig 1883-ban 47 évesen meghalt. A korán árvaságra jutott Mária, ekkor sok társával együtt Bukarestet választotta, és cselédnek szegődött.

Nicolae Grigorescu (Pitaru, 1838. május 15. – Câmpina, 1907. július 21.) a modern román festészet egyik megteremtője Ion Andreescu és Ștefan Luchiannal együtt. Az apja halála után a hat gyerekes család 1845-ben Bukarestbe költözik. Grigorescu Anton Chladek cseh mesternél dolgozik, tanulja az ikonfestést, majd ortodox templomok belső falaira fest egyházi témájú képeket. Kogălniceanu ösztöndíjával 1861-ben Párizsba utazhat, Belle-Art, Barbizon és más festészeti iskolákban folytatja tanulmányait. Renoir, Millet, Corot, Gustave Courbet, Théodore Rousseau művészek nagy hatással vannak rá, és az "*en plein-air*" irányzat keretében keresi saját kifejezési formáját. Tanulmányi úton jár több európai országban, sikeres festőként. A bukaresti műterme házvezetőnője Dancs Mária, aki egyben szerető, és modell is. Megszületik egyetlen gyerekük Gheorghe Grigorescu (1866 – 1955), és 1887-ben elhagyják a zajos fővárost, Posada után végleg Câmpinára költöznek. A művész alkotása itt többnyire a rusztikus tematikában teljeseedik ki. Vajon a Gheorghită - Gyurika fiúk tanult-e meg magyarul, hisz anyanyelve magyar? Arra is kíváncsiak lennénk, hogy Grigorescu hogyan vélekedett a magyarokról. Grigorescu, a művész élete utolsó napjaiban végrendelkezett, hátrahagyva mindenét feleségére Dancs Máriára és fiára. Gheorghe Grigorescu feleségül vette apja barátja Alexandru Vlahuță író Ana nevű lányát, és négy gyerekük született: Nicolae Gh. Grigorescu, aki az állami vasútállomásnál dolgozott mérnökként, de utód nélkül halt meg, Dinu Gh. Grigorescu, aki a bukaresti Szépművészeti Akadémián végzett és 1939-ben kitelepedett Párizsba, ahol festő és díszlettervezőként dolgozott, Niculina Gh. Grigorescu (1920-1986), aki szintén a bukaresti Szépművészeti Akadémián végzett 1947-ben, majd a Bukaresti Pedagógiai Intézetben dolgozott, utód nélkül halt meg, Ruxanda Gh. Grigorescu, aki a Bukaresti Egyetem Építészeti Karán szerzett oklevelet, és férjével Constatin Theodorescu építésszel 1982-ben végleg Párizsba távoztak. Mindnégy gyerek Câmpinán nevelkedett és érettségizett, az anya Ana Grigorescu is Párizsba emigrált, és 1989-ben halt meg.

Az erősödő román nacionalizmus, majd a szocialista rendszer miatt Grigorescu magánéletét, és alkotásainak műhelyitkait mély titoktartás, diszkréció veszi körül. A végrendeletet író Ștefănescu ügyvéd sok rejtélynek volt a megőrzője, hasonlóan Istrati doktor, aki a művész kérései közül sokat nem teljesített, csak ígéretek maradtak. G. Oprescu írt Grigorescuról egy kétkötetes munkát, ebben óvatosan elejtett egy-két mondatot a feleségéről, de az Al. Vlahuță által írt Grigorescu monográfia már titoktartó. Nicolae Petrașcu újságíró az 1930-as években kísérletezett több titok megfejtésével. A Theodorescu házaspár, és Dinu Gh. Grigorescu 1997-ben Romániába látogatott, és nagyanyjuk Csomakőrös szülőfaluja volt a célpont. Ez már egy nagy előrelépés volt, felfedezni franciaként a nagymama szülőfaluját, tisztázni a történelmet. Remus Oprescu a bukaresti Művészettörténeti Intézet igazgatója is foglalkozott 1997-ben az ügygel, de eredményeket nem közölt. Végül Nagy Lajos orvos a Székelyföld folyóiratban közölt írása tárt fel rengeteg adatot a Dancs családfa kutatása alkalmából.

A gazdasági nehézség elől rengeteg székely és hétfalusi csángó lány ment szolgálni Bukarestbe, és az itthon maradt üresedő helyükre meg idegenek telepedtek. A szép, művelt, életerős szolgáló lányaink közül sokan lettek román hírességek feleségei. A nacionalizmus miatt nagy részüknek le kellett mondania anyanyelvéről, múltjáról, rokonságáról, és „katolikusabbak kellett legyenek a római pápánál”. Vajon megérte-e ez a nagy áldozat? A câmpinai

temetőben nyugszik a Grigorescu család, a vasrácsos sírkeret középső sírja a művészé, a bal oldali a Gheorghe fiúké, a jobb oldali gondozott sír névtelen, de a helybeliek tudják, hogy a feleség, azaz Dancs Mária sírja. De ezt se kereszt, se felírat nem jelzi. Mikor, és hogyan halt meg Dancs Mária Grigorescu híres képeinek modellje, gyerekének anyja?

Miklós Éliás és Havaselve

Az 1636-ból származó szebeni hagyatéki jegyzőkönyv egyik bejegyzése szerint Miklós Éliás (Elias Nicolai) a szepességi Malompatakról (Mühlenbach) származó polgári nővel „tartott fenn barátságot”, hisz erről a Magas-Tátra lábánál elterülő német lakosságú vidékről származott. A falu a tatárjárás után újranepekedett, amikor az 1180-as években III. Béla király szászokat –azaz cipszereket- telepített ide, az oklevél 1268-ban Milymbach néven említi. Ez a falu a Szepességben elsőként vette fel a protestáns hitet 1534-ben. Nicolai a művészeknek, tudósoknak és kézműveseknek azt a hosszú sorát követte, akik a XVII. században a Szepességről és a szomszédos vidékekről elvándorolva növelték erdélyi városaink, különösen Nagyszeben szellemi és gazdasági erejét, mint Elias Ladiver tanító, Gabriel Reilich muzsikus, Sebastian Hann aranyműves, Johann Zabanius teológus és sokan mások. Művészi munkájában mind a figurális, mind pedig a heraldikus polgári síremlék elsőrangú helyet foglal el, a Szepességben azonban ilyeneket ritkán találunk. Nicolai már segédként Szebenben választotta –itt gyakorolhatta lutheránus hitét is-, ahol a vándorlása közben tapasztaltak és tanultak a síremlék-plasztika gazdag szebeni hagyományával összefonódva az egész művére jellemző, sajátos stílust eredményeztek. Ezért a XVII. század kiemelkedő erdélyi szobrászatát és kőfaragóját tiszteljük Nicolai személyében. A Kárpátoktól délre húzódó területeken is érezhető hatása, az erdélyi művészi alkotómunka területén létrejött ama kölcsönös kapcsolatokra utal, amelyek az aranyművesek tevékenységében is kimutatható.

Elias 1635 körül nősült először, felesége Agnetha 1639-ben meghalt, és két gyermeket hagyott hátra: Annát és Eliast. Ebből a szobrász születését 1605—1610 közötti időszakra tehetjük. 1639-ban Nicolainak már lakóháza és műhelye volt a szebeni Erzsébet utcában, amelyben 1660-ig lakott, majd az ötvenes években ugyanebben az utcában vásárolja meg második házát. Másodízben a berethalomi Katharina Fleischert veszi feleségül, ebből a házasságból Katharina született, akit 1644. június 24-én kereszteltek meg a Szeben városi evangélikus templomban. A második feleség 1644-ben vagy 1645 elején halt meg. 1649. június 13-án harmadszor köt házasságot, ezúttal Hegyes Andrásnak, a nagy tiszteletben álló brassói városatyának és tanácsosnak a lányával, Annával. A városatya Andreas Hegyesch név alatt krónikaíróként is nevet szerzett magának. 1650-ben a harmadik felesége is meghalt, s Nicolai 1655. február 7-én újabb házasságot köt Margarethe Ehrmann-nal, egy pap özvegyével. A negyedik feleség is rövid életű volt. Az 1660. június 21-én sorra kerülő örökség-felosztás Elias Nicolairól szóló utolsó híradás, tehát a művész annak a nagy pestisjárványnak az áldozata lett, amely 1660-ban II. Rákóczi György seregeinek elvonulása után Szebenben kitört, s a lakosoknak csaknem a harmadát áldozatul követelte. Nicolai 1648-ban a szebeni kőművescéh tagjaként szerepel, s első házasságából született leánya, Anna, 1654. szeptember 27-én ment férjhez Mathias Schuster szabóhoz.

Elias Nicolai eddig ismert legrégebbi munkája - egyben főműve is-, az 1635-ben elhunyt délerdélyi főnemes Apafi György díszkoporsója, amelyet ma a budapesti Nemzeti Múzeumban őriznek. Ezt a síremléket 1638—1639 körül fejezhette be. Nicolai 1639-ben további három síremléken dolgozott, majd elkészíti az 1638-ban elhunyt szebeni törvényszéki bíró Georg Werder sírkövét. Ez a sírkő ma már nincs meg, de Samuel Möckesch még látta és leírta, amikor 1839-ben a szebeni evangélikus templom első monográfiáját elkészítette. Az 1637-ben polgármesterként elhunyt Johannes Reussner számára készült egy sírkő, amely a szebeni evangélikus templom „ferulának” nevezett részen áll, további hatvanöt sírlappal együtt, s Pavel Chihai bukaresti műtörténész nemrég stilisztikai okokból Nicolai munkájának nyilvánította. Munkáihoz tartozik az 1612-ben elhunyt szebeni városi tanácsos, Dominikus Rosenauer számára 1636-ban készített sírkő, amely stílusát tekintve Lukas Leo és Michael Schwartz síremlékével, valamint egy befejezetlen sírkővel azonos csoportba sorolható. Nicolai 1640 táján készítette el Georg Heltner segesvári szabó sírjára a sírkövet. Sírkövei közül a művész csupán a Heltnerét látta el kézjegyével. A negyvenes évek

közepéig Elias Nicolai az erdélyi fejedelmi udvarban, Gyulafehérvárt dolgozott. Az 1645 és 1652 közötti évekből származik a ma ismert és névvel ellátott Nicolai-művek legnagyobb része: az 1645-ös festett fa-epitáfium Michael Agnethler szász gróf számára a „ferulában”, a kolozsvári református templom szószékének felső része 1646-ból, Georg Theilesius (meghalt 1646-ban) és Christian Barth (meghalt 1652-ben) evangélikus püspökök sírkő-portréja a berethalmi vártemplom sírboltjában -az utóbbi még a püspök életében készült-, Valentin Frank (meghalt 1648-ban) szász gróf sírkő-portréja a „ferulában”, ajtó- és ablakkeretek, címerkövek és sírlapok a keresdi gróf Bethlen család számára 1649 táján, a Hirscher—Weiss szász patrícius-családok címerköve -ma a Brukenthal-múzeumban látható- és a szebeni Grosser Ring 16. szám alatti ház portálja 1652-ből, valamint az 1651-ben elhunyt szebeni polgármester, Tobias Sifft címerrel ellátott sírköve. Ezek közé tartozik Michael Agnethler sírköve is. Chihaiia szerint Nicolai készített Petrus Rihelius, az 1656-ban elhunyt szebeni pap számára is egy sírkövet.

Műveihez tartozik a kőkoporsóknak és síremlékeknek az a csoportja, amelyet Elias Nicolai a havaselyi fejedelmi udvar számára készített, és melyek eredetét Pavel Chihaiia tisztázta. Nicolai Matei Basarab rendelkezésére 1653-ban készítette el a fejedelem fogadott fia, Mateiaș udvarnagya és Elina fejedelemasszony részére ezt a két kőkoporsót, amely az egykori tŕgovisŕtei udvari kápolnában található. Matei Basarabnak 1654 áprilisában bekövetkezett halála után Nicolai megbízást kap ennek utódától, Constantin Őerban vajdától az elhunyt fejedelem sírkövének elkészítésére, amelyet 1658-ban fejez be. A nagy havasalföldi vajda földi maradványai fölött állították fel az olténiai Arnota hegyi kolostorban. A szobrász hosszabb ideig tartózkodott Havaselyvén, de nem fogadható el az, hogy itt telepedett volna le, ahogyan Chihaiia állítja.

Az 1655-ben elhunyt Michael Schwartz városatya számára készített sírkő a Feltámadó ábrázolásának polikrómmal jellegével új motívumot jelent művészetében. Ez a motívum a szebeni városi templom „ferulájában” őrzött másik sírkövén is jelentkezik, bizonyos mértékben rejtélyes módon, ugyanis a sírlapnak tervezett kövön nem szerepel név, Nicolai ezt a sírkövet a maga számára készítette és a műhelyében őrizte. A név hiánya végül is azzal magyarázható, hogy Nicolai váratlanul a pestis áldozata lett, a családnak pedig a kitört járvány által okozott ijedtség és zűrzavar állapotában nem volt lehetősége arra, hogy elkészíttesse a feliratot, és ezért így helyeztette sírjára. Ez a kő 1853-ig valóban a sírhelye fölött állt, és vigyázta örök álmát.

Erich Jekelius és Hétfalu

A barcasági Hétfaluban aránylag kevés volt a szász lakosság, de kimutatható a jelenlétük az 1400-as évektől. Kiseb arányban, de sokan ideházasodtak, csángó családokba. Például 1850-ben Tŕrkösben nyolc szász nemzetiségű élt, a többi falvakban pedig nem éltek szászok. A hétfalusi szászok közül a leghíresebb Erich Jekelius (Hosszúfalu, 1889. augusztus 2. – Bissingen-Enz, Németország, 1970. november 27). Lehet, hogy az elemi iskolát Hosszúfaluban járta, de középiskolai tanulmányait már a brassói Honterus Gimnáziumban végezte. Egyetemi tanulmányait Strassbourgban kezdte, majd Lipcsében és Budapesten folytatta. Budapesten 1914-ben védte meg doktori disszertációját, a Magyar Királyi Földtani Intézet alkalmazottjaként. 1915-ben a Zajzon vize gyógyhatásait kutatta.

Ekkor vált imertté, a Brassó környéki hegyek mezozoos rétegei földtanára és faunáira vonatkozó rendkívül pontos és alapos tanulmányaival. Az őszi rózsás forradalom magával ragadta, és hozzálátott a Földtani Intézet múzeumi gyűjteményének az átrendezéséhez, persze szovjet mintára. A Tanácsköztársaság bukása után beadta lemondását, és hazaköltözött Brassóba. Itt rögtön alkalmazták a városi múzeumnál, Trianon után a Nagy-Románia Földtani Intézete elöb külső munkatársként, majd főgeológusként. Neki köszönhető az első román nyelven írt parányöslénytani tanulmány. Munkássága a harmadidőszaki puhatestűek öslénytana felé terelődött. Korszakalkotó e tekintetben a Baróti–Barcasági medencék pliocén (1932) és a bánági Szócsán szarmata, valamint pannóniai (1944) kővütlelőhelyeinek monografikus öslénytani feldolgozása. *A Keleti-Kárpátok déli részének hegyközi medencéit a pliocén végi és pleisztocén eleji tavak agyagos, szenes, márgás, homokos és vulkáni eredetű üledékei töltik ki. Az Erdővidéki-medence a hatalmas Háromszéki-Barcasági tó északnyugati öble volt. A medencét kitöltő üledékes rétegösletben megtaláljuk a tó vizében egykoron élt kagylók, csigák és halak valamint a partról besodródott csigák és emlősök kővült maradványait. Jekelius tanulmányában 85 fajt írt le, amiből 39 faj(!) új volt az öslénytani számára.*

A környék számtalan mesterséges és természetes, kövületgazdag feltárása közül a Szárazajta határában levő, a medenceperem üledéksorába mélyen bevágódott Galat-pataki feltárásokat nyilvánították védetté 1954-ben.

A második világháború után nem engedték folytatni az őslénytani munkásságát, megélhetőségét a vízerőművek geotechnikai előzetes megkutatása szolgálta. Levéltári kutatásokat végezve, megírta a brassói szász családok történetét egy 12 kötetes gépelt kéziratban, majd 1967-ben kivándorolt fiai után Németországba. Ezzel Románia Ion Simionescu után a második legnagyobb őslénykutatóját veszítette el.

BENCZE, Mihály: Transylvanian Personal Histories

In this series of articles the author provides biographical sketches of Hungarian historical figures who were or are connected in some way or another to his place of birth at the slopes of the Carpathian Mountains.

~ ~ ~ ~ ~